

УДК 330.342.146+330.341.1

В.М. Миленький

Викладач Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого, кандидат економічних наук

СТРУКТУРНА ОПТИМІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

Здійснено аналіз впливу інституційно-фінансового інструменту з урахуванням інноваційного процесу на формування ефективної соціально орієнтованої економіки. Названо факторні складові соціально-економічної системи, які визначають специфіку суспільства.

Ключові слова: соціально орієнтована економіка, інноваційний розвиток, фінансове регулювання, глобальна конкурентоспроможність

Розгляд проблем застосування ефективного державно-фінансового інструментарію для розвитку соціально орієнтованої економіки потрібно здійснювати, зважаючи на вплив структурно-інституційних чинників у контексті питань забезпечення міжнародної конкурентоспроможності економіки України та з урахуванням як глобальних тенденцій соціально-економічного й технологічного розвитку відкритих економік, так і нагальних потреб вітчизняної економіки та наявних практичних способів позитивного впливу на національну економіку. Нині логіка структурного поділу фінансових ресурсів зазнала змін: країни, які вкладають великі кошти в науку, освіту та прикладні розробки, в кінцевому підсумку виграють, підвищуючи свій соціально-економічний та інноваційний рівень, і перелік найуспішніших в глобально-конкурентному вимірі країн фактично збігається з переліком країн, котрі є лідерами за обсягом витрат на ці галузі.

Зазначимо, що на сучасному етапі глобальна конкурентоспроможність базується на відносинах, які формують соціально-економічну сис-

тему в комплексі: соціально-економічних (визначають специфіку суспільства, систему економічної й політичної влади, соціальну структуру); організаційно-виробничих (керують процесом створення матеріальних благ у суспільстві, ґрунтуються на діяльності виробничої структури, що забезпечує конкурентоспроможність); науково-технічних (відповідають за інноваційний розвиток суспільства і становлять основу конкурентоспроможності). Тому економічна конкурентоспроможність відходить у минуле, поступаючись місцем соціально-економічній, провідними чинниками якої є соціальні (людина, її потреби у суспільстві) [1].

У переважній більшості країн “відповідальність”, у тому числі й фінансова, розподіляється між державою, суспільним сектором та суб’єктами бізнесу, тобто приватним сектором. Причому конкретні суми та співвідношення витрат на освіту, наукові дослідження, науково-технічні розробки визначаються відповідно до конкретних умов, традицій та напрацьованих схем ефективного державного регулювання, що має відбуватися у повній взаємодії з бізнесовими структурами. Частка приватного сектору в структурі загальних асигнувань на НДДКР є традиційно високою в таких країнах, як Швейцарія, Японія, США, Південна Корея, Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Франція, Велика Британія, Люксембург, Швеція, а останнім часом також у Китаї, де ця частка становить 60—83 % відповідних витрат. Зазначимо, що навіть до наведеного стислого переліку увійшли країни всіх типів за традиційною класифікацією. Це пов’язано з реальною наявністю такого функціонального зв’язку: чим суттєвіші витрати на науку й освіту з боку державних інституцій, які опікуються створенням науково-технічного потенціалу країни, тим більше уваги розвитку науково-технічної сфери та інноваційній діяльності приділяють великі й малі компанії та фірми, що здійснюють НДДКР, забезпечують кадрове зростання своїх працівників.

Однак в Україні, як і в більшості тих країн, котрим не вдалося побудувати ефективну ринкову структуру економіки й котрі орієнтувалися на примітивне сприйняття ринкових цінностей, фінансування науки на 80—96 % відбувається за рахунок коштів державного бюджету, а також інших централізованих фондів. Протягом останніх чотирьох років фінансування науки неухильно зменшувалось: 0,47 % ВВП у 2008 р., 0,45 — у 2009 р., 0,43 — у 2010 р. і 0,38 % у 2011 р. Законом про Державний бюджет України на 2011 р. затверджено обсяги фінансування цієї сфери за загальним фондом у сумі 2,193 млрд грн, що становить лише 64,5 % від її бюджетного запиту. До того ж кошти на реалізацію найважливіших бюджетних програм, пов’язаних з фундаментальними й прикладними дослідженнями, сумарно зменшено відносно аналогічних показників 2010 р. на 45,3 млн грн [2].

Постає замкнене коло: необхідність державних асигнувань на науку й технологічний розвиток вступає в суперечність з інтересами соціальної підтримки населення, яка не має довгострокового виміру і передбачає лише виплату грошей “з бідності” та інші види допомоги найменш забезпеченим верствам населення. Відтак фінансові можливості розвитку національного науково-технічного потенціалу звужуються, тоді як джерела акумулювання капіталів виснажуються, що на наступних “витках” такої “мультиплікативної спіралі бідності” призводить до виникнення нових потреб у поточній соціальній фінансовій підтримці.

Ситуацію погіршує й міжнародний фактор: національні фірми не здійснюють інвестицій в людину, що на тлі тенденції до зростання таких інвестицій з боку провідних корпорацій спричиняє міграцію населення, причому найкваліфікованішої його частини, за кордон. Крім того, відсутність інвестицій у науку зумовлює відносно зниження рівня капіталізації економіки країни, деградацію органічної будови суспільного капіталу.

Одним з основних джерел забезпечення комплексної конкурентоспроможності сучасної держави на світовій арені є витрати на інновації як універсальний показник, що відображає не тільки принципову здатність країни до інноваційної діяльності, наявний людський потенціал, а й фінансові можливості максимізації саме таких витрат. Потрібен ефективний механізм державного стимулювання підприємств, який сприяв би зацікавленості приватного бізнесу в реалізації інновацій, що дасть змогу розв'язати нагальні соціальні проблеми. Можливі різноманітні способи фінансового забезпечення соціальних програм. У ланцюг “державна — фінансові ресурси (пільги) — соціальні програми” необхідно додати ланку інноваційного характеру, яка фінансується з коштів або державного чи місцевого бюджету, або приватних підприємств, і тоді ланцюг виглядатиме так: “державна — фінансові ресурси (пільги) — інвестиції в інновації — додатковий прибуток від інновацій — соціальні програми”[3].

Цей ланцюг утворює механізм продуктивного вкладання коштів із позитивним соціальним ефектом. Держава має розробити ефективний механізм контролю за виконанням бізнесовими структурами зобов'язань щодо отриманих коштів (пільг) і реалізації відповідних соціальних програм. Соціальними наслідками впровадження інновацій на підприємстві, спільними для споживачів і виробників, є покращення надання соціальних послуг і соціального забезпечення, задоволення нових соціальних потреб, поліпшення екологічного стану довкілля. Крім того, позитивним ефектом для споживачів є покращення умов життя, а для виробників — поліпшення умов праці. Встановлено відповідність між соціальними завданнями і соціальними наслідками інноваційного розвитку. На рівні суб'єктів господарювання мають значення якісний кадровий склад працівників, величина витрат на НДДКР, ініціатива працівників у сфері інновацій, кількість отриманих власними силами та закуплених патентів (як усередині країни, так і за кордоном), якість дизайну і міжнародного маркетингу, рівень інформаційної культури підприємництва. Виконання цих умов можливе лише завдяки плано-мірному впровадженню програмно-цільового підходу в державній інституційній моделі та тісній співпраці державних бюджетних і позабюджетних фондів з фондами коштів підприємств.

В умовах інформаційної економіки нову важливу соціальну роль відіграють банки та фінансово-кредитні заклади, котрі є обов'язковим елементом інноваційного процесу і котрі, з погляду суб'єктів господарювання, зокрема новаторів, по суті, “створюють” гроші. У політекономічному сенсі можна говорити про перерозподіл потоку ресурсів як суспільного капіталу, завдяки якому акумулюються кошти та здійснюється фінансування інновацій.

Нарешті, предметом вивчення мають стати фінансові інструменти регулювання міжнародних торговельних потоків, котрі водночас є об'єктом особливої уваги зарубіжних виробників та урядів, спеціалізованих інституцій, що покликані сприяти проникненню власних виробників на ринки інших країн, у тому числі й на український. Це — кредитування та субсидування, які фактично впливають на цінові параметри продукції та на можливості експортерів або виробників продукції, здатної конкурувати з імпортною здійснювати ефективні поставки на відкриті ринки. А особливо цікавим і корисним та водночас більш “легальним” інструментом підтримки є страхування, яке в Україні досі залишається недооціненим.

Ефективна соціальна політика сучасної держави передбачає застосування диверсифікованого фінансового інструментарію. До його складу, в широкому трактуванні, слід зараховувати бюджетну, податкову, грошово-кредитну, інвестиційну політику. Тому фінансові інструменти інноваційного розвитку економіки України та можливості їх застосування, на наш погляд, доцільно розглядати саме в такій сукупності важелів і водночас сфер впливу.

Бюджетну політику слід вважати одним із основних інструментів програмно-цільового регулювання та соціально-економічного розвитку держави, глобально-конкурентної стратегії в цілому. Це зумовлено тим, що реалізація цілей соціальної політики пов'язана з можливістю розпоряджатися коштами як суспільними, так і централізованими в межах державного бюджету. Наявність державних фінансів, що утворюють тканину бюджетного процесу, як феномена соціально-економічного буття дає змогу здійснювати цілеспрямовані впливи на реальний сектор економіки та на соціальну сферу. Отже, бюджетну політику слід розглядати як фактор структурної оптимізації економіки, акцентування пріоритетів розвитку на так званих точках економічного зростання завдяки переорієнтації фінансових потоків на визначені суспільні пріоритети та як стимулятор інвестиційної активності. Практичними важелями при реалізації таких підходів є державні субсидії, дотації, а також субвенції.

Об'єктивні обмеження для витратних статей впливають на можливість розв'язання численних завдань бюджетної політики, що актуалізує проблематику управління державним боргом та бюджетним дефіцитом.

Якщо в цьому вимірі розглядати податкову політику, то слід зазначити, що вона тісно пов'язана з бюджетним регулюванням, забезпечуючи в умовах традиційної ринкової економіки основні надходження до бюджету та інших державних фондів. Передусім потрібно зважати на те, що надходження від оподаткування є основною прибутковою статтею бюджету. За допомогою податків держава одночасно реалізує функції соціального перерозподілу (це відбувається завжди, з більшою або меншою ефективністю), впливу на структуру економіки й рівень конкурентоспроможності “власних” господарських агентів (фактично контролюючи обсяг витрат підприємств, а також суму чистого прибутку через зміни величини податкового тягаря) тощо.

Безумовно, коли йдеться про соціальну роль податків, передусім слід згадати функцію перерозподілу вироблених благ. Однак соціальна

роль податкової політики в сучасній економіці далеко не обмежується тільки розподільчою функцією податків. Як зазначає В. Новицький, ставлення до податків виключно як до чогось похідного від логіки статичного макроекономічного балансування, рутинного бюджетування або розв'язання конкретних соціальних завдань презюмує загальну функціональну обмеженість інституційного апарату [4, с. 508]. Дедалі більшою мірою податкова політика набуває статус соціальної тоді, коли регулятивна роль держави передбачає використання стимулювальної ролі податків. Інакше кажучи, сучасна система оподаткування виконує не тільки фіскальну, а й стимулювальну, структурооптимізувальну функції. Отже, успіх у розвитку соціальної сфери при проведенні податкового регулювання досягається лише за умови комплексного та програмно-цільового орієнтування податків, визначення пріоритетності цілей, дотримання критеріїв виваженості довгострокових і короткострокових завдань (наприклад, на макроекономічному рівні цілі заохочення розповсюдження прогресивних технологій можуть "наражатися" на прагнення вдаватися до сьогочасних популістських рішень, а потреба навчання і перепідготовки кадрів на мікроекономічному рівні може суперечити цілям здійснення інвестицій, які швидше окупляться, що також зумовлює необхідність державного втручання з метою полегшення податкового тиску на витрати, пов'язані з формуванням людського капіталу).

Грошово-кредитну політику в умовах традиційної ринкової економіки розглядають виключно в контексті макроекономічного регулювання як засіб досягнення загального балансу господарської системи. Водночас занадто великий акцент саме на ендогенному інструментарії грошово-кредитної політики може зумовити демонетизацію економіки, що, фактично, є головною причиною глибокої кризи та відсутності позитивних структурних зрушень в українській економіці. Проблема дефіциту обігових коштів як у державних, так і у приватних підприємств завжди потребує негайного вирішення, тому сьогодні з цією метою використовують інструменти коротко- й довгострокового фінансування, до яких належать:

- *Кредитування за програмами Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) для малих і середніх підприємств.* Довгострокове кредитування українських підприємств за цими програмами має досить тривалу та позитивну історію на вітчизняному фінансовому ринку.

- *Кредити від нерезидентів.* Кредити, позики, у тому числі поворотну фінансову допомогу, в іноземній валюті резиденти України можуть одержувати від нерезидентів для використання за цільовим призначенням, обумовленим договором.

- *Фінансування довгострокових інвестиційних проектів із залученням експортно-кредитних агентств (ЕКА).*

- *Кредитування за лінією Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР).* Українські банки, що мають відповідні угоди з МБРР, готові надати українським підприємствам кредит у розмірі від 15 тис. до 2,25 млн дол. США в межах кредитних ліній МБРР на розвиток мікробізнесу, малого і середнього бізнесу в рамках державної програми структурної перебудови вугільної галузі.

- *Овердрафт* — інструмент короткострокового фінансування, який порівняно недавно здобув значну популярність серед українських під-

приемств. Відтоді, коли вітчизняні банки почали надавати цю фінансову послугу на умовах, загальноприйнятих у фінансовому світі, минуло досить небагато часу, тому застосування овердрафту в нашій країні поки що не дуже досконале.

- *Кредитна лінія* — це згода банку надавати кредит протягом певного періоду в обсязі, який не перевищує заздалегідь обумовленої суми.

- *Документарний акредитив* — це зобов'язання банку, що відкрив акредитив за розпорядженням покупця (апліканта, імпортера), виплатити продавцю (бенефіціару, експортеру) певну суму в обумовленій валюті після надання продавцем у зазначений термін документів, передбачених в акредитиві й тих, що підтверджують відвантаження товару (надання послуг).

- *Операції з векселями* допомагають у проведенні розрахунків з контрагентами підприємства без використання дорогих кредитних коштів, дають змогу оптимізувати виробничий і фінансові процеси та отримувати відстрочення податкових платежів.

- *Факторингові операції*. До послуг кредитного характеру, що банки надають підприємствам, належить факторинг — система фінансування, за умовами якої підприємство — постачальник товарів здійснює переупложення короткострокових вимог за торговельними операціями комерційному банку.

При формуванні інвестиційної політики державні інститути об'єктивно є регуляторами товарно-грошових відносин між агентами національної господарської системи, що досягається зусиллями законодавчої та виконавчої влади. Національні інститути також стають прямими розпорядниками державних коштів, представниками держави як власника частини засобів виробництва (виробничих і соціальних об'єктів, що перебувають у державній власності), а також тих коштів, котрі було централізовано в результаті бюджетної політики, збирання податкових доходів, надходжень до бюджету від діяльності об'єктів державної власності.

Тенденціями диверсифікації соціальної політики держави є не тільки надання допомоги та гарантій тим соціальним прошаркам і категоріям громадян, які потребують соціального захисту (передусім непрацездатному населенню, тим, хто навчається, тощо), а й послідовне піклування про можливості саморозвитку людини. Держава через свої інститути з відповідною компетенцією забезпечує виконання комплексу таких важливих соціальних функцій, як розвиток освіти, професійної підготовки та перепідготовки, розширення та модернізація сфери інформаційних і телекомунікаційних послуг, охорона навколишнього середовища та здоров'я. Причому за наявності традиційних "сфер відповідальності" особливого значення набуває питання про розширення доступності інформаційних послуг та інформаційних цінностей взагалі. Економісти зауважують, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, в якому ключову роль відіграє держава, — це не розкіш, а інструмент підвищення конкурентоспроможності громадян, зокрема з обмеженими фізичними, матеріальними та іншими можливостями [5].

У промисловому виробництві України, яке розвивається за екстенсивною моделлю, не застосовують виваженої фінансової стратегії, спря-

мованої на достатньо масштабне проведення модернізації основних фондів. Найчастіше джерела фінансування інвестиційних процесів поділяють на бюджетні й позабюджетні. До бюджетних відносять кошти державного та місцевих бюджетів, а до позабюджетних — власні ресурси підприємств, кредитування капітальних вкладень, інвестиційний податковий кредит, лізингове, форфейтингове, проектне й венчурне фінансування та ін. Важливою складовою стратегії формування інвестиційних ресурсів підприємства стає побудова оптимальної структури джерел фінансування інвестиційної діяльності. Є багато методів оптимізації та визначень етапів цього процесу, запропонованих різними авторами, тому керівництво підприємства, використовуючи різні підходи та ґрунтуючись на показниках роботи підприємства, має вміти оптимізувати структуру інвестиційних ресурсів, щоб якнайліпше вплинути на діяльність підприємства загалом. Процес визначення оптимальної структури джерел фінансування інвестиційних процесів розгорнуто зображено на рисунку [6].

У відкритій економіці соціальна політика пов'язана із захистом вітчизняних товаровиробників на внутрішньому ринку, що має подвійне значення: по-перше, йдеться про систему заходів, спрямованих, зокрема, на захист споживачів; по-друге, у такий спосіб забезпечуються інтереси національних виробників, які, у свою чергу, мають подвійний “соціальний” статус: вони є громадянами країни і водночас працюють на досягнення добробуту її населення.

Крім того, доцільним уявляється запровадження інституційного контролю за доцільністю імпорту, але не в буквальному розумінні (шляхом нетарифних обмежень ввезення та різноманітних заборон), а контролю “динамічного”, пов'язаного зі встановленням можливих пілґ на ввезення високотехнологічної продукції, яка потрібна для вдосконалення та підвищення інформаційної місткості національного виробництва. Зокрема, можна здійснювати контроль за ступенем економічної ефективності машин та устаткування, задекларованих як потрібні для інноваційного процесу та вдосконалення технологій на території країни.

Система підтримки національних експортерів продукції на зовнішніх ринках також передбачає забезпечення добробуту “своїх” господарських агентів і сприяння покращенню макроекономічних показників через оптимізацію платіжного балансу, збільшення ВВП, валютних надходжень тощо.

Сьогодні в Україні виникає реальна можливість спрямувати достатні кошти на стимулювання науково-технічного прогресу й упровадження нових технологій. Причому, всупереч традиційним уявленням, це не спричинило б інфляцію, а навпаки, могло б стати антиінфляційним чинником. Адже головний засіб боротьби з інфляцією — підвищення ефективності виробництва, створення нових якісніших товарів, що досягається завдяки розвитку науки і знання. Взагалі необхідно забезпечити використання всередині країни новітніх технологій, які мають стати результатом формування умов для підвищення інноваційної активності, а також для реалізації громадянами своїх сил і талантів. Тому потрібно конвертувати стабілізаційні фонди у бюджет розвитку, спрямувати кошти на створення можливостей для самореалізації особистостей.

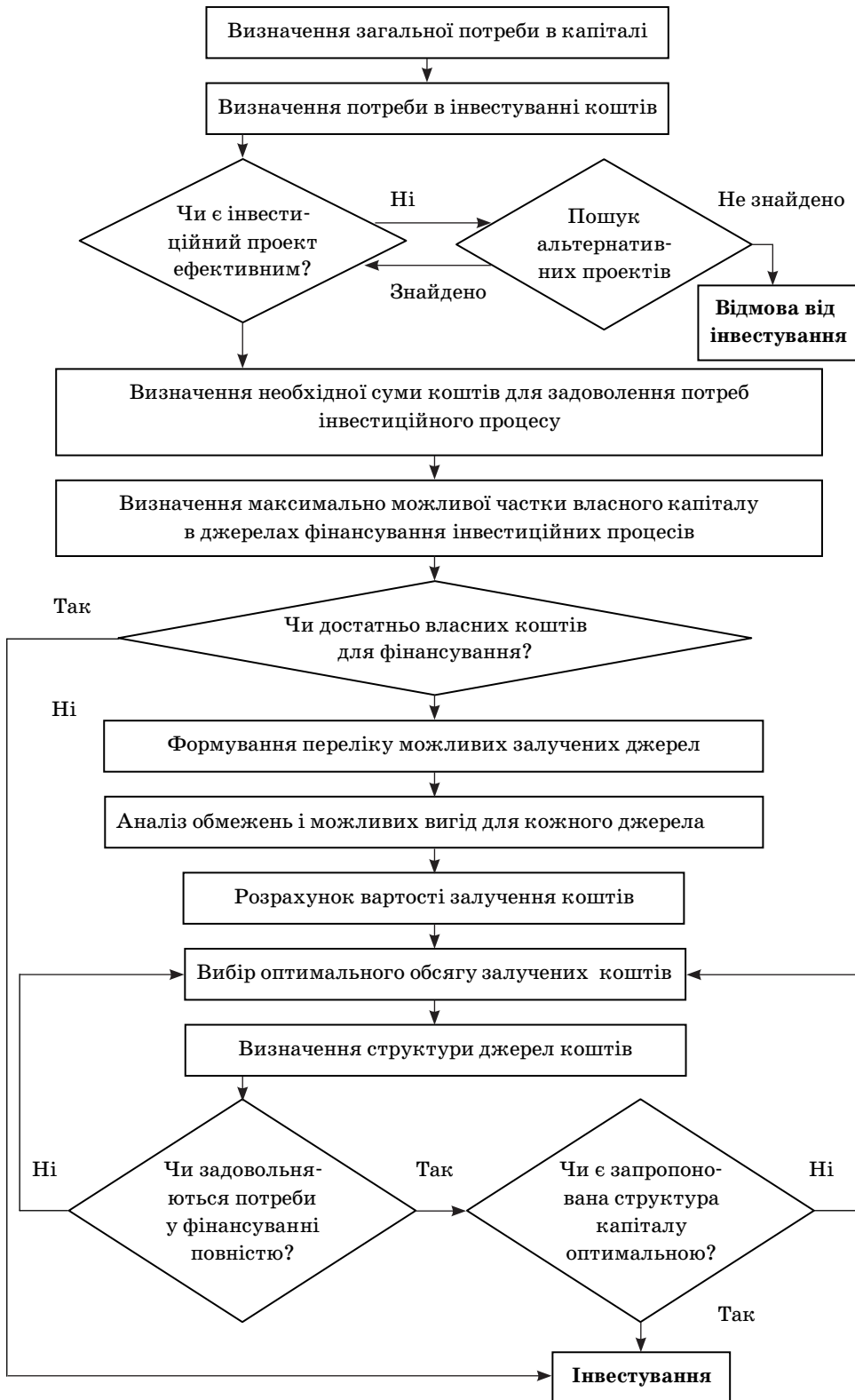

Рис. Алгоритм оптимізації структури джерел фінансування інвестицій

Важливо здійснити переорієнтацію програм фінансової допомоги різним категоріям громадян із проведення соціальних виплат на стимулювання трудової активності людей, зокрема шляхом розроблення відповідних законодавчих актів та нормативної документації, що встановлюватимуть особисту відповідальність і такі можливості працевлаштування, які зобов'язують реципієнтів соціальної допомоги працювати або проходити професійну перепідготовку з урахуванням сучасних вимог світового ринку і глобальної конкуренції, тенденцій інформатизації.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо підкреслити, що в рамках вдосконалення законодавчої бази фінансово-інвестиційного розвитку ефективної соціально орієнтованої економіки України потрібна модернізація законодавства про фінансові інструменти з урахуванням потреб сектору інформаційних технологій та інформаційних послуг, який зростає швидкими темпами. Без цього значний сектор інвестиційної діяльності в Україні буде просто ізольовано від світових капіталопотоків. Також необхідно вдосконалювати механізми правозастосування в дедалі ширшій сфері монетарної політики. Державне регулювання відкритої економіки та господарської діяльності загалом передбачає використання бюджетних важелів, тісно пов'язаних із податковими механізмами та валютно-монетарним обігом, грошово-кредитною, інвестиційною політикою держави. Держава повинна забезпечувати фінансування пріоритетних соціально-економічних програм і виробничих заходів, інвестування в технологічний розвиток наявної виробничої бази та у формування бази відтворювальної діяльності інформаційної економіки, а також узяти на себе зобов'язання щодо створення національних і регіональних резервних грошових фондів, які обслуговуватимуть поточні та стратегічні потреби модернізації виробничої бази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Лисецька Н.М.* Напрямки активізації головних чинників формування інноваційного середовища в Україні / Н.М. Лисецька // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). — 2008. — Вип. 7. — С. 96—103.
2. *Широков А.* Виступ на Загальних зборах НАН України 21 квітня 2011 р. [Електронний ресурс] / А. Широков. — Режим доступу : www.profnanu.org.ua/socpart/pnanu/Shir2011.doc.
3. *Кутрань К.В.* Соціальний ефект венчурного капіталу: сутність та складові [Електронний ресурс] / К.В. Кутрань // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.6. — С. 249—256. — Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntlu/21_6/249_Kut.pdf.
4. *Новицкий В.* Налоговое регулирование в системе инструментов социально-экономического развития: вопросы методологии / В. Новицкий // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). — 2008. — № 1-2. — С. 507—516.
5. *Лебедева Л.* Социальная политика в экономике знаний [Электронный ресурс] / Л. Лебедева // Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. — Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/twelfth/003.htm>.

6. Воробйова К.С. Фінансове забезпечення інвестиційних процесів [Електронний ресурс] / К.С. Воробйова. — Режим доступу : www.masters.donntu.edu.ua/2011/iem/vorobyova/diss/indexu.htm.

Надійшла до редакції 24.10.2011

Миленький В.Н. *Структурная оптимизация финансового инструментария инновационного развития в условиях формирования социально ориентированной экономики.*

Осуществлен анализ влияния институционально-финансового инструмента на основе инновационного процесса на формирование эффективной социально ориентированной экономики. Названы факторные составляющие социально-экономической системы, определяющие специфику общества.

Ключевые слова: социально ориентированная экономика, инновационное развитие, финансовое регулирование, глобальная конкурентоспособность

Mylenkyi V.M. *Structural optimization of innovative financial instruments in the context of socially oriented economy.*

The analysis of the impact of institutional financial instrument innovation process based on the formation of an effective socially oriented economies. Designated factor components of socio-economic systems that govern the specifics of the nature of society.

Keywords: socially-oriented economy, innovative development, financial regulation, global competitiveness